

SANAYİ DEVRİMİ'NDEN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: ŞAHİN PENÇESİNDE YAVRU KUŞ

Bilal COŞAN*

ÖZET

Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçları neticesinde kendinden oldukça sık söz ettiren çocuk işçiliği, modern köleliğin vücut bulmuş halidir. Yıllar itibariyle devam eden çocuk işçiliği sorunu, kriz ve savaş dönemlerinde de var olmaya devam etmiştir. 1980 sonrası yaşanan ekonomik değişim çocuk işçiliği olgusunun bambaşka bir yüzünü ortaya çıkarmıştır. Çok uluslu şirketlerin ve doğrudan yabancı yatırımların arttığı bu dönemde, ucuz işgücü temininin gerekli hale gelmesi çocuk işçiliğinin devam etmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Bu çalışma kapsamında çocuk işçiliğinin tarihsel süreçte değişen yapısı ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sanayi Devrimi, Çok Uluslu Şirketler, Çocuk İşçiliği.*

CHILD LABOR FROM INDUSTRIAL REVOLUTION TO MULTINATIONAL COMPANIES: FLEDGELING IN HAWK CLAW

ABSTRACT

Child labor, which is often mentioned by itself as a result of the negative consequences of the Industrial Revolution, is the state of modern slavery. In addition, the problem of child labor continued to exist during times of crisis and war. The economic change after 1980 reveals a completely different aspect of the phenomenon of child labor. Multinational companies and in this period of increased foreign direct investment, it becomes necessary supply of cheap labor has been one of the reasons for the persistence of child labor. In this study, it will be set forth in the historical process of changing the structure of child labor.

Key Words: *Industrial Revolution, Multinational Companies, Child Labor.*

Geliş Tarihi: 04.10.2019

Kabul Tarihi: 06.12.2019

* Arş. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, bcosan@bandirma.edu.tr

1. GİRİŞ

Çocuk işçiliği sorunu her dönem adından farklı şekillerde söz ettirmiştir. Bu çalışma bağlamında ise çocuk işçiliği, Sanayi Devrimi'nden günümüze ele alınmaya çalışılacaktır. Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçları neticesinde kendinden oldukça sık söz ettiren çocuk işçiliği, modern köleliğin vücut bulmuş hali olarak nitelendirilebilir. Çok küçük yaştaki çocukların, uzun saatler düşük ücretlerle çalışması sorunu, o dönemin romanlarına konu olmuştur. Kriz ve savaş dönemlerinde dahi çocuk işçiliğinden sıkça söz edilmiştir. Aynı şekilde, yaşanan sosyo-ekonomik değişiklikler sonrasında da çocuk işçiliği sorunu var olmaya devam etmiştir. Hâlihazırda; eğitim, nüfus, çarpık kentleşme vb. sorunlara bağlı olarak, ülkelerin kendi içsel meselelerinin bir uzantısı şeklinde varlığını devam ettiren çocuk işçiliği; 1980 sonrasında küreselleşmenin ve bunun sonuçlarının bir uzantısı olan yeni bir zeminde konuşulmaya başlanmıştır. Çokuluslu şirketlerin ve doğrudan yabancı yatırımların arttığı bu dönemde, ihracata dayalı üretim anlayışı ve küresel anlamda var olabilmenin kâr maksimizasyonu üzerine inşa edilmesi, ucuz işgücü teminini gerekli kılmıştır. Bu durum emeğin, ucuz işgücünün fazlaca bulunduğu Uzak Doğu ve Afrika ülkelerine kaymasına neden olmuştur. Bu ülkelerde -enformel sektörde taşeron işveren uygulamaları ile- çalışan işçilerin bir kısmı kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Hal böyle olunca çocuk işçiliği için yeni zemin hazırlanmış olmaktadır. Nihayetinde, düşük ücretler ve kötü çalışma koşullarında birçok çocuk işçi çalışmakta, çocuk işçiler dolaylı yoldan çok uluslu şirketlere rekabet avantajı kazandırmaktadır. Diğer yandan bu durum, çocuk sömürüsünün varlığını kronik hale getirmektedir.

2. SANAYİ DEVRİ'Nİ ANLAMAK VE ANLAMLANDIRMAK

Sanayi Devrimi ile ilgili bir çerçeve oluşturmak, sosyal politika ve endüstri ilişkilerinin anlaşılması adına önem arz etmektedir. Her Batı toplumu, ders kitabında Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile ilgili bir bölüm ayırmaktadır. Bu iki devrim alışıldığı üzere çağdaş yaşamın temellerini atmıştır. Bu açıdan Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi Batı'da sosyo-ekonomik birçok köklü değişimin nedeni olmuştur. Bu devrimlerden biri politik bir yörünge çizirken diğeri sosyo-ekonomik yörüngede yaşanan değişimi temsil etmektedir (Berlanstein, 1992:X). Reform Dönemi, Fransız Devrimi ya da Aydınlanma Dönemi gibi süreçlerin tarihsel olarak çok büyük önem arz ettiği yadsınamaz bir gerçektir ancak ekonomik anlamda bir değerlendirme yapmak gerekirse, en önemli değişimin Sanayi Devrimi ile yaşandığı söylenebilir (De Vries, 1994:249). Eric Hobsbawm gibi birtakım tarihçiler Sanayi Devrimi'ni insanlık tarihinin yeni ufuk açan bir dönemi olarak nitelendirmektedir (Wyatt, 2009:1). Bakıldığında, devrim kelimesi özünde "ani" bir değişimi ima etmektedir. Amerikan ve Fransız

Devrimleri'nin birkaç yıl sürdüğü bilinmektedir. Ancak Sanayi Devrimi tedrici bir gelişim göstermiştir. Bu açıdan Sanayi Devrimi sonuç odaklı irdelenmekten çok süreç odaklı değerlendirilmelidir (More, 2000:1). Bu bağlamda Sanayi Devrimi diğer yandan feodalizm ile kapitalizm arasındaki uzun soluklu geçiş sürecinin de bir simgesidir (Heller, 2011:176). Yukarıda da ifade edildiği gibi Sanayi Devrimi son üç yüz yıldır insanlık tarihinde ortaya çıkmış en önemli gelişmedir. Bu süreci sadece tarihsel bir bölüm olarak ele almak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Zira çağdaş dünyanın şekillenmesinde Sanayi Devrimi'nin izleri görülmeye devam etmektedir. Aile ilişkileri ve çevre gibi birçok değişken Sanayi Devrimi'nin etkilerine hala adapte olmaya çalışmaktadır (Stearns, 2013:1). Birçok değişikliğin yaşandığı bu sürecin öncü ülkesi İngiltere olmuştur. Yeni enerji kaynaklarıyla üretim metotlarında yaşanan birçok değişiklik, bu sürecin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu süreçte iletişim imkânları, modern taşımacılık, demir yolları, telgraf, vapur ve kablolu sistemler gibi birçok hususta gelişme yaşanmıştır. Daha sonraları biçerdöverin icadı, dikiş makineleri, konserveleme ve kutulamada yaşanan gelişimler; aslında bu dönemin “devrim” olarak isimlendirilmesini haklı kılmaktadır (Jensen, 1993:834). Birçok spesifik değişimin ötesinde, daha genel bir ifadeyle Sanayi Devrimi'ni açıklamak gerektiğinde; aslında belli başlı unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu noktada Engels işçi sınıfının oluşumunun buharlı makinenin icadıyla ve pamuğun makine sürecinde işlenmesiyle ortaya çıktığını dile getirmekte, bu değişimlerin bütün sivil toplum yapısında değişikliklere neden olduğunu ileri sürmektedir (Heller, 2011:177). Bunlar değişimler; fabrikada meydana gelen teknik ve organizasyonel inovasyonlar, çocuk işçiliği, kadın istihdamındaki artış ve demografik gelişimlerdir (Berg & Hudson, 1992:27). Sonuç itibarıyla Sanayi Devrimi'nin sosyal ve ekonomik birçok dinamiğin değişiminde kilit rol üstlendiğini kabul etmek gerekecektir.

Sanayi Devrimi öncesi çalışma hayatı ile ilgili genel bir çerçeve çizmek Sanayi Devrimi'nde yaşanan değişikliklerin anlaşılması için önem arz etmektedir. 1750'lerin öncesinde hemen hemen tüm Avrupa hatta Amerika birçok aktivite ile meşguldü. Bu dönem; esnafların küçük dükkânlarda zanaatını icra ettiği, tüccarların caddelerde satılık eşyalar sattığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Kent yaşamında becerikli işçilerin ya da zanaatkârların birçok işle uğraştığı bir dönemde; ayakkabı yapımından halı üretimine, mobilya tasarımından tekstil işine birçok ürün yüksek kalitede üretilmekteydi. Avrupa'da –ki Sanayi Devrimi'nin yayıldığı yerdir- ticaret ciddi ölçüde regüle edilmekteydi. Usta zanaatkârların kontrolünde fiyatlandırma ve birçok husus loncalar eliyle düzenlenmekteydi (Erader, 2006:19). Bu süreçte kırsalda ya da kentte kadın ve erkeğin görece eşit partnerler olduğu bir yapının hâkim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadınlar ve erkekler ekim sürecinden hasat sürecine kadarki sürece birlikte vâkıflardı. Çocuklar ailelerine yardım ederdi. Genç insanlar süt sağlar, yağ yapar, yumurta toplar ve çiftlik hayvanlarını beslerdi (Erader, 2006:19). 16. yüzyıl ile 18. yüzyıllar arasında üretim imalata dayalı (manüfaktür üretim) ve elbirliği ile üretim mantığına dayanmaktaydı. Ticaret kapitalizminin yoğun olarak yaşandığı bu dönemin simgesi, Ortaçağ

Dönemi'nin uzantısı olan loncalar olmuştur. Loncalar el birliği ile üretim mantığının öncüleridir. Bu dönemde büyük ölçüde tarım odaklı devam eden üretim, uzak bölgelere kara ve deniz yoluyla götürülmektedir. Üretimin “pazar” algısı üzerinden şekillenmeye başladığı bu yıllar feodalizmin çözülmesinin de temel nedeni olmuştur. Bu durumdan olumsuz etkilenen küçük mülk sahipleri, ticaret kapitalizminin hız kazanmasıyla şehirlere göç etmiş, şehir nüfusunun artmasına neden olmuştur (Aydoğanoglu, 2010:12). Manüfaktür üretimin lonca düzeninde çözümlere yol açması, köylüler ve zanaatla uğraşanları kitleler halinde imalathanelere (manüfaktür üretim yapan yerlere) çekmeye başlamıştır. Buraya doğru yaşanan kaymalar uzun vadede fabrikaların da artış göstermesiyle yeni bir sınıfın habercisi olacaktır (Aydoğanoglu, 2010:12-13). Kentlerde yaşanan hızlı nüfus artışı ücretlerin de düşmesine neden olmuş, düşük ücretlerle hayatlarını idame ettiremeyen işçiler ailece kötü şartlarda çalışmak durumunda kalmış ve nihayetinde Sanayi Devrimi'nin olumsuz tablosu ortaya çıkmaya başlamıştır (Aydoğanoglu, 2010:16). Robert Owen ve Daniel Legrand gibi hayırsever fabrikatörler bir yana, Christoph Ulrich gibi din adamları, Jeremy Blanqui gibi ekonomistler de bu sürecin olumsuz koşullarının iyileştirilmesinde etkili olmuştur. Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluşuna kadar çocuk işçiliği hususunda somut başarıları görmek çok da fazla mümkün olmamıştır (Parlak, 2004:54-55).

Sanayi Devrimi ortaya çıktığında, İngiltere'de fakir çocuklar oldukça küçük yaşlarda dahi olsa çalışmak durumundadır. İlk zamanlar çocuklar ailelerinden ayrı çalışsalar da, sonraları ilk fabrikalarda aileleri ile beraber çalıştıkları görülmüştür. Ancak yeni düşünceler çocukluk çağı ve çocuk büyütme ile alakalı davranışların değişmesine neden olmuştur. Hal böyle olunca İngiltere'de 1830'larda fabrikalarda çocuk işçiliği konusu, halk tarafından protesto edilmiş hatta hakların açıkça çiğnenmesi (outrage) olarak görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında çocuk işçiliğinin azalması 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır (Cullen, 2007:1). Diğer yandan bu dönemin en utanç verici tablosu, çocukların sömürülmesi olarak görülmektedir. Birçok tarihçi fabrika üretimindeki sömürünün, geçmişle kıyaslandığında daha az sömürü sistemini içerdiğini dile getirmektedir. Özellikle tekstil sektöründe durumun böyle olduğu belirtilmektedir. Ancak kapitalist piyasa mantalitesine geçişle birlikte yaşanan emek gücünün metalaştırılması, çocuk işçiliğinin sömürülmesinin artmasında etkili olmuştur (Honeyman, 2007:175). Her ne kadar günümüz kavramsal çerçevesiyle oranlar örtüşmese de yapılan çalışmalar ve tahminlere göre 1880'li yıllarda İtalya'da 10-14 yaş arası çocuk işçi oranının % 64 civarında, 1850'lerde İngiltere'de 10-14 yaş arası çocuk işçi oranı erkeklerde % 35 seviyesinde, kızlarda % 20 seviyesinde, 1890'lı yıllarda Amerika'da 10-13 yaş arası çocuk işçi oranı % 11,5 civarında, kızlarda bu oranın % 5,3 erkeklerde ise % 17,7 seviyelerinde olduğu ifade edilmektedir (<https://ourworldindata.org/child-labor>). Bu noktada vurgulanmak istenen, hangi dönemde sömürünün daha fazla olduğundan çok temel zihniyet değişimiyle beraber çocuk işçiliği sorununu gözler önüne sermektir.

2.1. Çocuk İşçiliğinin Kavramsal Zemini

Çocuk işçi kavramı, toplumsal dinamiklerle şekil alan bir olgu olduğu için toplumdan topluma, ülkelerin gelişmişlik düzeyine, yerleşim yerinin kırsal ya da kentsel olmasına göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir (Yüksel vd., 2015:25). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci maddesi dikkate alındığında ise 18 yaşından küçük herkes çocuk olarak kabul edilmektedir (Birleşmiş Milletler). ILO'nun değerlendirmesine göre bütün işlerin çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilmesi doğru görülmemektedir. Bu anlamda çocukların ve ergenlerin gelişimine, eğitimine ve sağlıklarına zarar vermeyen işlerde çalıştırılmalarına bilakis olumlu bakılmaktadır. Bu bağlamda, ev işlerinde ebeveynlere yardımcı olan, aile işletmesine katkıda bulunan, okul saatlerinde olmamak kaydı ile ve tatil günlerinde cep harçlığı kazanan çocuklar, geleceğin üretken toplumunun birer anahtarı olabilmektedir (ILO: Çocuk İşçiliği). Görüldüğü gibi çocuklar çok geniş bir yelpazede iş sahibi olabilmektedir. Gazete dağıtan çocuklar, mağazada müşterilere eşlik çocuklar vb. işlerin hafif işler olduğu görülmektedir. Bunun aksine kömür madenlerinde çalıştırılan ve dokuma tezgâhlarında heba olan çocukların yaptığı işler de ağır iş olarak görülebilir. Bazı işlerin zaman ve mekândan bağımsız tarih süreci boyunca devam ettiği görülmektedir. Hayvanların korunması, hasat zamanı aileye yardım bu tip işler arasındadır. Bu geniş yelpaze, konuyu oldukça komplike ve tartışmalı bir alana dönüştürmektedir (Hobbs vd., 1999:XV).

Çocuk işçiliği kavramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında ise çalış(tırıl)an çocuklardan farklı bir tanımlamanın yapılması gerekli olmaktadır. Çocuk işçiliği genel itibarıyla, çocukların saygınlıklarını azaltan, fiziksel ve zihinsel gelişimlerinde problemlere yol açan, gelişim sürecindeki potansiyelini ortaya koymasına mani olan bir olgudur. Kapsamına bakıldığında genelde dört başlık altında toplanmaktadır;

- Ahlaki, toplumsal, fiziksel ve zihinsel olumsuzlukları bünyesinde barındıran işler
- Eğitim hayatının düzenini bozması ve sekteye uğratması
- Okulu erken yaşta bırakmalarına neden olması
- Okul ve işi birlikte yürütmek zorunda bırakacak aşırı ağır işlerde çalışılması

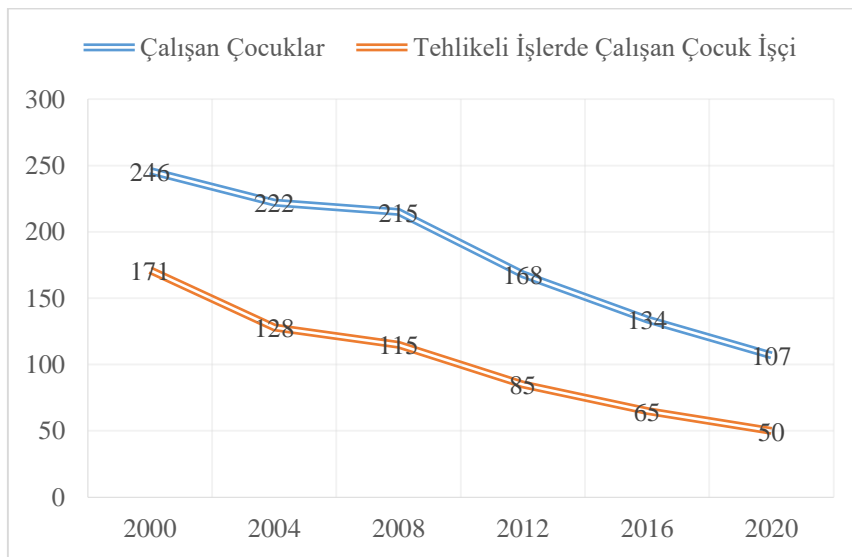
Bu olumsuzlukların bir arada bulunması bir anlamda uzun vadede çocukların köleleşmesine, ailelerinden uzaklaşmasına, hastalıklara karşı dirençlerinin kırılmasına, çok küçük yaşlarda kent hayatında yok olup gitmelerine neden olmaktadır (www.ilo.org). Bu çerçevede ILO'nun 182 no'lu "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi" ve 138 no'lu "Asgari Yaş Sözleşmesi" önem arz etmektedir. Buradaki temel problemin ise hangi çalışma biçiminin çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir. Bu husustaki muğlaklık ülkeden ülkeye, sektörden sektöre, toplumdan topluma değişiklik gösterebileceği yukarıda da zikredilmiştir. Çocukların alım-satımı, askeri çatışmalarda kullanılması, çocuğun fahişelikte ve pornografide kullanılması, uyuşturucu maddelerin tedarikinde ve üretiminde kullanılması, "doğası

veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişmeleri açısından zararlı olan işler” ise en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan “doğası gereği ya da gerçekleştiği koşullar nedeniyle çocuğun fiziksel, zihinsel ya da ahlaki iyi olma halini tehlikeye düşürecek işler” tehlikeli iş olarak tanımlanmaktadır (<http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>).

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Bu bölümde dünyada ve Türkiye’de çocuk işçiliğinin genel görünümü grafikler ışığında analiz edilecektir. Bu bağlamda dünyada yaş ve cinsiyete göre ve yapılan işin riskine göre çocuk işçilik miktarları ve oranları değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Daha sonrasında sektörler ve yaş aralıklarına göre çocuk işçiliği oranlarına/sayılarına değinilecektir. Çocukların okula devam edip etmeme durumları, ev işlerine yardımcı olurken çalışma hayatında bulunup bulunmamaları gibi veriler de analiz edilecektir. Devamında da Türkiye’de ki çocuk işçiliği verileri ortaya konacaktır.

Grafik 1. Çocuk İşçiliğinde Global Trend, (2000-2020) (Milyon)

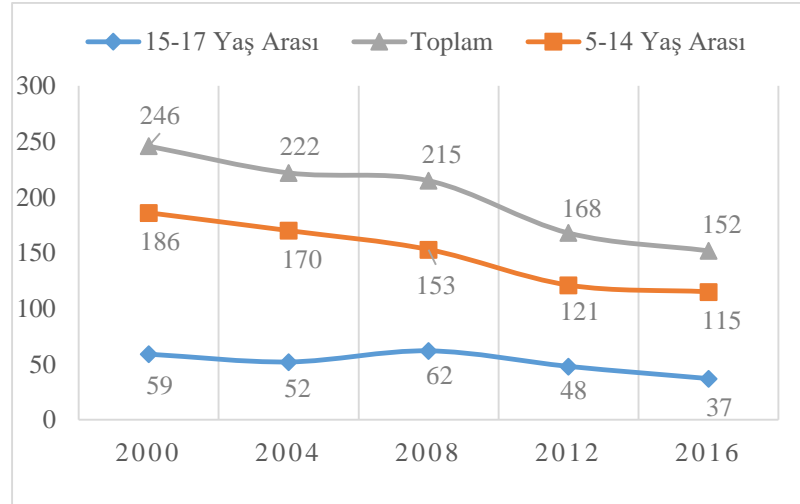

Kaynak: ILO, **Marking progress against child labour: Global estimates and trends 2000-2012**, Genava, 2013, p. 13 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

ILO’nun 2000-2012 raporuna göre (Grafik 1) çocuk işçi ve tehlikeli işlere yönelik çocuk işçi miktarları yukarıdaki gibi tespit edilmiştir. Bu raporda yapılan 2016 tahminlemesi ile, 2016 yılında yayınlanan raporuyla (Grafik 2) bir kıyaslama yapıldığında ise beklenen sayıların yakalanamadığı görülmektedir. Muhtemeldir ki 2020 yılında, yapılan tahminlemenin üstünde bir çocuk işçi miktarı ile karşı karşıya kalınacaktır. Zira 2016 yılında hesaplanan çocuk işçi sayısı 152 milyon olarak tespit edilirken ILO’nun 2000-2012 raporuna göre 2016 yılı tahminlemesi 134 milyondur. Aynı şekilde tehlikeli işler için tespit edilen çocuk işçi sayısı 73 milyon iken bir önceki raporda bu sayı 2016 yılı için

65 milyon olarak tahminlenmiştir (ILO, 2017:5). 2016 yılı verilerine göre bakıldığında dünyadaki çocukların % 9,6'si çocuk işçisi olarak çalışırken, % 4,6'sı tehlikeli işlerde çocuk işçisi olarak çalışmaktadır (ILO, 2017:24).

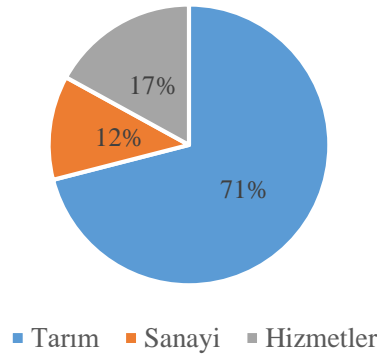
Grafik 2. Çocuk İşçiler Global Trend, (2000-2016), (Milyon)

Kaynak: International Labor Organization, **Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016**, Genava, 2017, verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere çocuk işçiliği yıllar itibariyle azalan bir trend izlemektedir. 2000 yılında 246 milyon olan çocuk işçi sayısı 2016 yılında 152 milyona gerilemiştir. Aynı şekilde 5-14 yaş arası çocuk işçi sayısı 186 milyondan 115 milyona gerilemiştir. 5-17 yaş arası çocuk işçi sayısı da 59 milyondan 39 milyona düşmüştür. 152 milyon çocuk işçinin % 48'i 5-11 yaş arasındayken, % 28'i 12-14 yaş arasında, % 24'ü ise 15-17 yaş arasındadır. Cinsiyet bağlamında bakıldığında ise 88 milyon erkek (% 58), 64 milyon (% 42) kız çocuk işçi olduğu görülmektedir. Böylelikle 2000-2004 yılları arasında çocuk işçiliği % 9,5, 2004-2008 arası % 3,5, 2008-2012 yılları arası % 22, 2012-2016 arası % 9,7 azalış göstermiştir (ILO, 2017:5, 26). 2012-2016 raporu esas alınarak yapılan projeksiyona göre ise 2020 yılında çocuk işçi sayısının 137 milyona, 2025 yılında da 121 milyona düşmesi beklenmektedir (ILO, 2017:27).

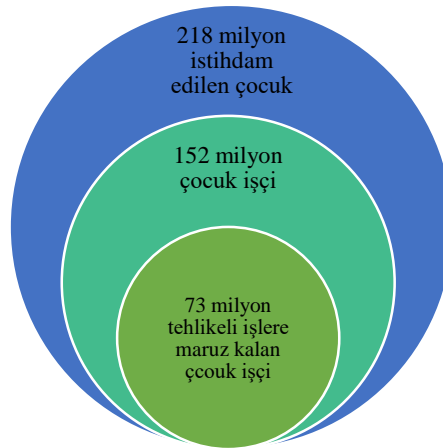
Grafik 3. 5-17 Yaş Arası Çocuk İşçilerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: International Labor Organization, **Global estimation of child labour 2016: Main results and methodology**, Genava, 2017 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere 152 milyon çocuk işçinin % 71'i tarım sektöründe istihdam edilirken, % 17'si hizmetler sektöründe, kalan % 12'lik kısım ise sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Bu durumda yaklaşık 107 milyon çocuk işçi tarım sektöründe çalıştırılırken, 26 milyon çocuk işçi hizmetler sektöründe, yaklaşık 18 milyon çocuk da sanayi sektöründe çalışmaktadır. Bu tabloya göre her 10 çocuk işçiden 7'sinin tarımla uğraştığı söylenebilir ki bunların çoğu hayvan gütmeye ve ticari tarım işleriyle ilgilenebilir. Ve bu işlerin çoğu tehlikeli işler sınıfında değerlendirilmektedir (ILO, 2017:12).

Şekil 1. İstihdamdaki Çocuklar, Çocuk İşçiler ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk İşçi

Kaynak: International Labor Organization, **Global estimation of child labour 2016: Main results and methodology**, Genava, 2017, p. 6 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Dünya üzerinde 2016 yılı verilerine göre 218 milyon çocuğun istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Bunların 152 milyonu çocuk işçi kapsamında değerlendirilirken, 73 milyonu çocuklar açısından tehlikeli işler sınıfında değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Bölgelere Göre İstihdamdaki Çocuklar, Çocuk İşçiler, Tehlikeli İşlerde Çocuklar (Bin)

Bölgeler (5-17) Yaş	İstihdamdaki Çocuklar		Çocuk İşçiler		Tehlikeli işlerde çocuklar	
	2012	2016	2012	2016	2012	2016
Afrika	-	99.417	-	72.113	-	31.538
Amerika	-	17.725	-	10.735	-	6.553
Asya ve Pasifik	129.358	90.236	77.723	62.077	33.860	28.469
Avrupa ve Orta Asya	-	8.773	-	5.534	-	5.349
Arap Devletleri	-	1.868	-	1.162	-	616
Dünya	264.427	218.019	167.956	151.622	85.344	72.525

Kaynak: International Labor Organization, **Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016**, Geneva, 2017, p. 9 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Yukarıda Tablo 1’de çalışan çocukların bölgelere göre dağılımı görülmektedir. Görüldüğü üzere Asya ve Pasifik Bölgesi’nde 77 milyon olan çocuk işçiliği 2016 yılında 62 milyona gerilemiştir. Çocuk işçilerin en fazla olduğu yer 72 milyonla Afrika Bölgesi’dir. En fazla tehlikeli işlerde çalışan çocukların olduğu bölge de Afrika Bölgesi’dir. Afrika’da tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi sayısı 31,5 milyon civarındadır. Avrupa ve Orta Asya’da tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı 5,5 milyona yaklaşmış durumdadır. Amerika kıtasının tamamında tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı 6,5 milyon civarındadır. 15-17 yaş grubu arasında tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı yaklaşık 37,1 milyon, 12-14 yaş grubu arasında 16,3 milyon, 5-11 yaş arasında 19 milyondur. 152 milyon çocuk işçinin yaklaşık 41,8 milyonu 12-14 yaş aralığında (% 27,6), yaklaşık 37,1 milyonu 15-17 yaş aralığında (% 24,5), yaklaşık 72,5 milyonu 5-11 yaş aralığında (% 47,9)’dır (ILO, 2017:38-39).

2012 yılı verisine göre istihdam edilen çocuklar dünya çocuk nüfusunun (5-17 yaş) % 16,7’sini oluşturmaktadır. Bu oran 2016 yılında % 13,8’e gerilemiştir. 2012 yılında çocuk işçiler dünyadaki toplam çocukların % 10,6’sını oluştururken 2016 yılı verilerine göre bu oran % 9,6’ya gerilemiştir. 2012 yılı verisine göre dünya çocuk nüfusunun % 5,4’ü tehlikeli işlerde çalışırken bu oran 2016 yılında % 4,6’ya gerilemiştir (ILO, 2017:9). Tehlikeli işlerde çalışan çocukların % 51,2’si 15-17 yaş aralığında iken, % 26,2’si 5-11 yaş aralığındadır. 12-14 yaş aralığında tehlikeli işlerde çalışan çocukların oranı ise % 22,6 seviyelerindedir (ILO, 2017:39).

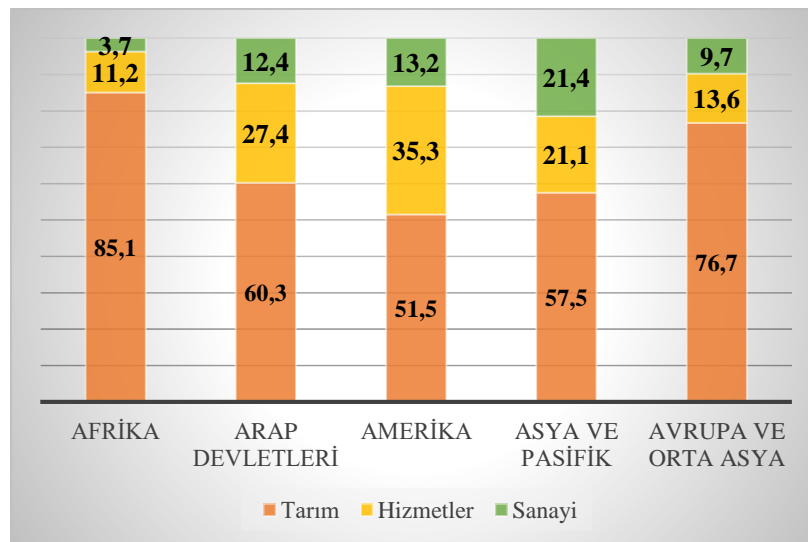
Tablo 2. Çocuk İşçilerin Ulusal Gelir Gruplandırmasına Göre Kazançları (2016)(Bin)

	Çocuk İşçiler (Bin)	Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar (Bin)
Düşük Gelir	65.203	29.664
Orta Alt Gelir	58.184	33.465
Orta Üst Gelir	26.209	7.751
Yüksek Gelir	2.025	1.645

Kaynak: International Labor Organization, **Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016**, Genava, 2017, p. 32. * Düşük gelir günde 1,045 \$'dan daha az kazananları, orta alt gelir 1,046\$-4,125\$ arasında kazananları, orta üst gelir 4,126\$-12,735\$ arasında kazananları, yüksek gelir ise 12,736\$ ve üzeri kazananları ifade etmektedir.

Tablo 2'den de görüleceği üzere çocuk işçilerin % 42'si düşük gelir elde ederken, yaklaşık % 38'lik bir grup da orta alt gelir grubunda yer almaktadır. Bu anlamda bakıldığında çocuk işçilerin yaklaşık % 80'i düşük ücret grubunda çalıştırılmaktadır.

Grafik 4. Bölgelerdeki Çocuk İşçilerin Sektörlere Göre Dağılımı(2016)(%)

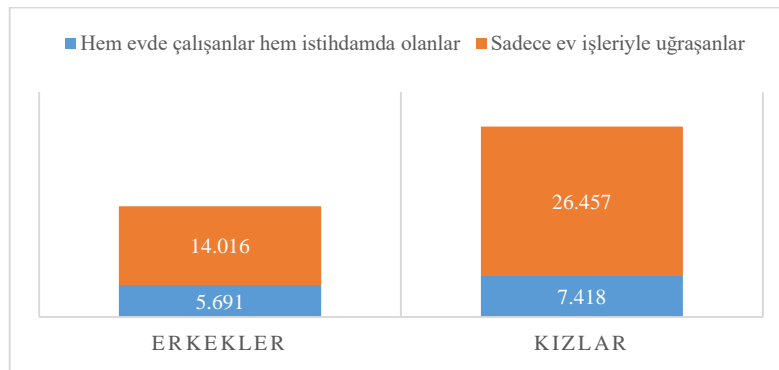
Kaynak: International Labor Organization, **Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016**, Genava, 2017, p. 36 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Dünya genelinde çocuk işçilerin % 69,1'i aile işçisi olarak çalışırken, % 27,2'si serbest çalışan, % 3,7'si de işçi olarak çalışmaktadır (ILO, 2017:37). 5-11 yaş arasındaki çocukların % 82,7'si tarım

sektöründe çalışırken, % 12,5'i, hizmetler sektöründe, % 4,7'si sanayi sektöründe çalışmaktadır. 12-14 yaş aralığında tarım sektöründe çalışanların oranı % 69,9 iken hizmetler sektöründe çalışanların oranı % 18, sanayi sektöründe çalışanların oranı % 12,1 düzeyindedir. 15-17 yaş grubu aralığında tarım sektöründe çalışan çocuk işçi oranı % 49,3 iken hizmetler sektöründe bu oran % 25,1, sanayi sektöründe % 25,6 olarak görülmektedir (ILO, 2017:40). Görüldüğü üzere hemen hemen her bölgede ağırlıklı olarak tarım sektöründe çocuk işçilerin daha fazla çalıştırıldığı görülse de burada iki temel farklılık görülmektedir. İlki Amerika Bölgesi'ndeki hizmetler sektöründe çalışan çocuk işçilerin fazla oluşu, ikincisi de Asya ve Pasifik Bölgesi'nde sanayi sektöründe çalışan çocuk işçilerin diğer bölgelere göre fazla oluşudur. Asya ve Pasifik Bölgesi'nde sanayi de çalışan çocuk işçilerin fazla olmasının bir nedeni de ucuz işgücüne erişim nedeniyle yabancı sermayenin ve çok uluslu şirketlerin Asya ülkelerine yönelmesidir. Bu durum çocuk işçiliğinin bu bölgelerde artış göstermesinde etkili olan sebeplerden biri olarak değerlendirilebilir.

ILO'nun 2017 yılında yayınladığı diğer bir rapor olan modern kölelik araştırmasına göre, dünyada 2016 yılı verilerine göre yaklaşık 40 milyon modern köle olduğu ifade edilmektedir. Bu raporda modern köleliğin iki boyutunun olduğu; bunların zoraki çalışma ile zoraki evliliğin toplamından oluştuğu belirtilmiştir. Bu anlamda konu bağlamında, dünya genelinde zoraki çalışma çatısı altında yaklaşık 15,5 milyon kişinin çalıştırıldığı bilinmektedir. Bunların yaklaşık 4,2 milyonunu çocukların zoraki çalıştırılması oluşturmaktadır (ILO, 2017b:18). Diğer yandan dünya genelinde 5-14 yaş aralığında yaklaşık 29 milyon kız çocuk 21-42 saat aralığında ev işlerine yardım etmektedir. Yaklaşık 4 milyon kız çocuk da 43 saatten daha fazla bir süreyle ev işlerine yardımcı olmaktadır. Bu sayı erkeklerde 21-42 saat aralığında yaklaşık 17 milyon, 43 saatten fazla ev işlerine yardım eden erkek çocuk sayısı da yaklaşık 2,5 milyon civarındadır (ILO, 2017:46).

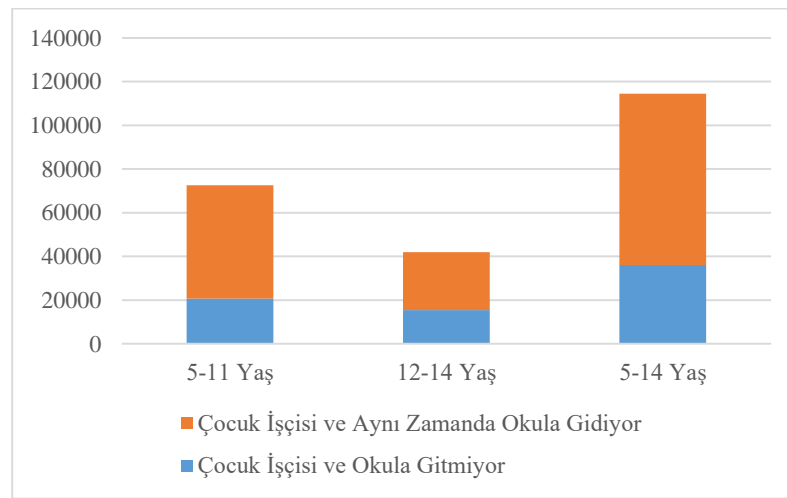
Grafik 5. Hem Ev İşinde Hem de Çocuk İşçiliğinde Aynı Anda Bulunan Çocuklar (5-14 Yaş Arası) (Bin)(2016)

Kaynak: International Labor Organization, **Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016**, Genava, 2017, p. 46 verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır. *Bu verilerde çocukların en az 21 saat ev işlerinde çalıştığı bilinmektedir.

Birçok çocuk hem çalışıp hem ev işleri gibi ciddi iki yüke maruz kalabilmektedir. Dünya üzerinde yaklaşık 7,5 milyon kız çocuğu hem ev işlerinde çalışıp hem de çocuk işçisi olarak çalışmaktadır. Yine aynı şekilde 5,5 milyondan fazla erkek çocuk hem ev işlerinde çalışıp hem de çocuk işçisi olarak çalışmaya devam etmektedir. Sonuç olarak yaklaşık 13 milyon çocuğun bu anlamda hem ev işlerinde çalıştığı aynı zamanda da çocuk işçisi olarak çalışmaya devam ettiği söylenebilir. Bu verilerin ardından çocukların ne kadarının çocuk işçisiyken okul hayatına devam ederken ne kadarının eğitim hayatına devam etmediği ile alakalı grafikler üzerinden değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Grafik 6. Çocuk İşçiliği ve Okula Katılım Durumları (Bin)

Kaynak: International Labor Organization, **Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016**, Geneva, 2017, p. 47 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Bu veriler ışığında bir değerlendirme yapıldığında 5-11 yaş aralığında yaklaşık 51 milyon çocuk hem çalışıp hem okul hayatına devam ederken 20 milyonu aşkın çocuk okula devam etmemekte yalnızca çalışmaktadır. 12-14 yaş arasında yaklaşık 26,5 milyon çocuk hem çalışmakta hem okula devam etmekte iken, okula gitmeden çalışanların sayısı 15,3 milyon civarındadır. Sonuç olarak 5-14 yaş arası çalışan ama okula gitmeyen 36,1 milyon çocuk bulunurken, 78,3 milyonu çalışırken okula devam etmektedir. Yani çalışırken okula giden 5-14 yaş arası çocukların oranı % 68,4'tür

3.1. Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Genel Görünümü

Türkiye'de çocuk işgücü anketi TÜİK tarafından en son 2012 yılında yayınlanmıştır. Bu verilere göre Türkiye'de 2012 yılında 6-14 yaş grubunda çalışan çocuk işçi sayısı 292.000, 5-17 yaş grubunda ise 601.000 kişidir. 2006 verilerine göre bu sayı 890.000 çocuk olarak tespit edilirken 2012 verilerine göre 893.000 olarak tespit edilmiştir. Cinsiyete göre bir değerlendirme yapıldığında ise çalışan çocukların % 68,8'i erkek % 31,2'si kız olarak tespit edilmiştir. Sektörlere göre bir dağılım yapıldığında ise çalışan çocukların % 44,7'si tarım sektöründe, % 24,3'ü sanayi sektöründe % 31,0'ı da hizmetler

sektöründedir. Ücretli ya da yevmiyeli olarak çalışan çocukların oranı yaklaşık % 52,6 iken kendi hesabına çalışan çocuklar % 1,1 gibi orana tekabül etmektedir. Geri kalan kısım ise ücretsiz aile işçilerini oluşturmaktadır (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi, 2012). Bunun dışında 2017 yılı verilerinden elde edilen veriler ise kısıtlı imkânlar sunmaktadır. 15-17 yaş arası işgücüne katılım oranı % 20,3 olarak tespit edilmiştir. Erkek çocuklarında bu oran % 28,5 iken kız çocuklarında % 11,8 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2017). DİSK yayınladığı raporda ise 15-17 yaş arasındaki çocukların % 80'inin kayıtdışı çalıştığını belirtmektedir (DİSK, Türkiye'de Çocuk İşçisi Olmak). 1990'lı yıllardan sonra çocuk işçiliği ile mücadele noktasında yoğun faaliyetler sürdüren Türkiye 1992 yılında ILO'nun Çocuk Emeginin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)'na katılmıştır. Ülkemiz bu anlamda 138 sayılı ILO sözleşmesini 23 Ocak 1998 yılında 4343 sayılı Kanun ile uygun bulmuştur. Sözleşme 21 Haziran 1998 yılında yürürlüğe girmiştir (ÇSGB, 2017:1).

4. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuk işçiliği nedenlerini açıklarken meselenin arz ve talep yönlü değerlendirilmesi konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocuk emeği arzını etkileyen faktörler; yoksulluk, işsizlik, hızlı ve çarpık kentleşme, nüfus miktarı, eğitim düzeyi, gelenekler olarak sıralanabilir. Çocuk emeği talebini etkileyen faktör ise enformel sektördeki çocuk istihdamının varlığıdır. 1980 küreselleşme sonrası çocuk istihdamını başka bir boyutta konuşmak da konunun temel noktalarından birisini oluşturmaktadır. Zira ihracata dayalı sanayileşme hamleleri ve rekabetin artan önemi, işgücü maliyetlerinin düşürülmesini elzem hale getirmektedir (Tunçcan, 2000:243-251). Hal böyle olunca ucuz işgücü temini noktasında çocuk işçilerin kullanılması kaçınılmaz olmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ticaret ve çalışma standartları ile alakalı bağlantıyı kabul eden maddenin XIII. Kısımında şöyle bir ibare bulunmaktadır;

“Üye ülkeler, çalışan erkek, kadın ve çocuklar için gerek yurt içinde ve gerekse bunların ticaret ve endüstri ilişkilerinin uzandığı tüm ülkelerde adil ve insani çalışma şartları sağlamak ve muhafaza etmek için çalışacaktır ve bu amaç uğruna gerekli uluslararası örgütü kuracak ve sürdürecektir.”

Diğer yandan Dünya Sosyal Zirvesi'nde temel çalışma standardına dahil edilen konular arasında; çocuk emeğinin sömürülmesinin yasaklanması, örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkı, kölelik ve zorla çalıştırmanın yasaklanması ve istihdamda ayrımcılığın yasaklanması bulunmaktadır (Parlak, 2004:56). Bu sürece gelmeden önce 1960'lı yıllarda dünya ekonomik düzeninde yaşanan değişimi görmek, konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu değişim “yeni uluslararası iş bölümü” olarak isimlendirilmektedir. Az sayıda merkez (gelişmiş) ülkenin, çok sayıda az gelişmiş (çevre) ülkeyle olan ticari “sömürgeci işbölümü” yerine, “yeni uluslararası iş bölümü” konuşulmaktadır. Bu işbölümüne

göre, sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevre ülkelere kaydırılması neticesinde bu malların çevre ülkelerden merkez ülkelere ihraç edildiği bir dönemin başladığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasına neden olan en temel faktörler üç başlık altında ele alınabilir. Bunlar; küresel kullanıma uygun yedek işgücü deposu, ulaşım ve iletişim alanında meydana gelen teknolojik gelişmeler ve iş organizasyonlarında yaşanan değişimlerdir (Parlak, 2000:662-663). Bu anlamda birtakım yazarlara göre, yabancı sermayeli şirketlerin faaliyet gösterdiği alanlarda çocuk emeğine yönelik çalışma standartlarının tarım sektörü ve küçük ölçekli işletmelere göre daha ağır olduğu dile getirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yoğun olarak varlığını, tekstil ve konfeksiyonda devam ettiren çocuk işçiliğinin yasaklanması gelişmiş ülkeler açısından istenilecek bir durumdur. Zira sanayileşmiş/gelişmiş ülkelerdeki tekstil fabrikalarının kazanç sağlaması açısından, gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk emeğinin yasaklanması gerekmektedir. Ancak bu tarz yasaklara uyulmadığında uygulanan ticari yasaklar zaman zaman ters etki de yapabilmektedir (Parlak, 2000:66, 73). ABD'nin çocuk emeğini önlemek adına 1993 yılında Bangladeş'e yönelik yaptırımlarının etkileri bu durumu oldukça iyi açıklamaktadır. Zira bu süreçte işten çıkartılan çocuk işçilerinin bir kısmı daha kötü koşullarda fabrikalarda çalışırken, iş bulamayan çocukların "fahişelik" dahi yaptığı bilinmektedir. Hal böyle olunca gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki ticari yaptırımlarının ikamesi çocuk işçilerin eğitiminin karşılanması olacağından bu durum gelişmiş ülkelerin isteyeceği bir durum olmayacaktır. Zira böyle bir ekonomik maliyeti herhangi bir ülke üstlenmek istemeyecektir. Sonuç olarak bu tarz yaptırımların çocuk işçiliğine yönelik yapısal sorunları ortadan kaldırmayacağı aşikârdır (Parlak, 2000:75, 76, 79, 80). Her ne kadar hem uluslararası kuruluşlar hem de hükümetlerin çocuk işçiliğini ortadan kaldırma noktasındaki mücadeleleri önemli olsa da, çocuk işçiliğinin oldukça esnek bir yapı sergilediği/sergileyeceği görülmektedir (Doepke & Zilibotti, 2009:508). Çünkü 19. ve 20. yüzyılda yaşanan aktivist eylemler çocuk işçiliğinin azalmasına yönelik girişimlerde başarıları beraberinde getirse de, fark edilmeyen şey çocuk işçiliği sorunun gelişmekte olan ülkelere ihraç olacağı gerçeği olmuştur (Basu & Tzannatos:148).

1980 sonrasında yeni bir ideolojik akımın dünya üzerinde hâkimiyet kurmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde neo-liberalizmin bir sonucu olarak devletlerin çok uluslu şirketlere yönelik uyguladığı politikalar; kanunla düzenleme yapılmasından çok kuralsızlaştırma şeklinde ortaya çıkmıştır. Serbestleşen ticaret ve komünizmin çökmesi, çok uluslu şirketlerin ticaret ağının genişlemesinde oldukça etkili olmuştur. Bu süreçte ekonomik ve politik zeminde önemli değişiklikler görülmüştür. Yabancı yatırımların dünya ticaretinden çok daha fazla olduğu bu dönemde, çok uluslu şirketlerin niteliği de değişiklik göstermiştir. "Küresel değer zinciri ve üretim ağları"nın kontrolünü eline alan çok uluslu şirketler; tekstil, hazır giyim, ayakkabı ve elektronik gibi bazı sektörlerde varlık göstermektedir. Başlıca markalara bakıldığında Levi's, Nike, Wall Mart, HP, C&A vb. çok uluslu şirketlerin varlığının ön plana çıktığı görülmektedir (Parlak, 2009:192). Üretim maliyetlerini minimize etmek adına emeğin

ucuz olduğu yerlerde taşeron ve tedarikçi işletmeleri mantığıyla üretimin devam ettiği şirketlerde, çalışma şartları oldukça kötü ve çevreye zarar verici nitelikte olabilmektedir (Parlak, 2009:193). Çin, Endonezya, Fildişi Sahilleri gibi ülkelerde alt işverenler aracılığıyla ucuz işgücünü temin etmek adına çocuk işgücünden faydalanılmaktadır. Örneğin çikolata üretiminde kullanılan kakao hammaddesinin büyük kısmı Brezilya, Kamerun, Fildişi, Nijerya gibi ülkelere temin edilmektedir. Kakao tarlalarında çocuk işçiler çok düşük ücretlerle ya da hiçbir bedel ödenmeksizin çalıştırılmaktadır. 7-12 yaşındaki çocuklar Mali'den Fil Dişi Sahilleri'ne getirilerek kakao toplatılmak üzere istismar edilmektedir. Diğer yandan Foxconn (elektronik tedarikçi firması) ve Apple gibi firmaların da çocuk işçi çalıştırıldığı bilinmektedir (Elçi, 2018: 7-10). Yine Endonezya'da birçok çocuğun tütün işlerinde çalıştırıldığı söylenmektedir (New York Times, 2016). Uluslararası Af Örgütü geçtiğimiz yıllarda Sony, Apple, Samsung gibi bazı şirketleri çocuk işçi çalıştıran firmalarla işbirliği yapmakla suçlamaktadır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde çıkarılan kobalt madeni elektronik aletlerdeki lityum-iyon pil yapımında kullanılmaktadır. UNICEF raporuna göre Kongo'nun güneyindeki madenlerde yaklaşık 40.000 çocuk işçi çalıştırılmaktadır (DW, 2017). H&M, Nestle, Philip Morris, Victoria's Secret, GAP gibi firmaların da çocuk işçi çalıştırdığı dile getirilmektedir. Yine ABD Çalışma Bakanlığı'nın 1994 yılındaki araştırmasında; Asya ülkelerinde halı, konfeksiyon ve mobilya sanayiinde, Brezilya'da ayakkabı üretiminde Kuzey Afrika'da aynı şekilde konfeksiyon ve halı sanayisinde taşeron mantığı üzerinden çocuk emeği kullanıldığı rapor edilmektedir (Career Addict, 2016). Yine ABD Çalışma Bakanlığı'nın 1994 yılındaki araştırmasında; Asya ülkelerinde halı, konfeksiyon ve mobilya sanayiinde, Brezilya'da ayakkabı üretiminde Kuzey Afrika'da aynı şekilde konfeksiyon ve halı sanayisinde taşeron mantığı üzerinden çocuk emeği kullanıldığı rapor edilmektedir (Tunçcan, 2000:256). Uluslararası sermayenin “küresel meta zincirleri” olan ucuz ve güvencesiz işlerde çalışanlar çevre işgücünü temsil etmektedir. “Küresel meta zinciri” içerisinde anılan ve “küresel fabrika” olarak zikredilen fabrikalarda çalışanlar “şahin pençesinde yavru kuş” olarak anılmaktadır. Her ne kadar işçi mücadeleleri bu söylemi gölgede bıraksa da, çocuk emeğinin uysallığı ve itaatkârlığı sermaye açısından her zaman çekici bir hal almıştır. Diğer yandan IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yapısal uyum programları kapsamında ihracata yönelik sanayileşme politikaları kadın ve çocuk emeğini çevre kapitalist ülkelerde, rekabetin bir uzantısı olarak zorunlu hale getirmektedir (Özdemir & Yücesan Özdemir, 2005:9).

5. SONUÇ

Sanayi Devrimi'nden günümüze dek süregelen çocuk işçiliği her dönemde var olmaya devam etmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan işsizler ordusunun ücretlerde düşüşe neden olması ailece işçileşmeye neden olmuştur. Hal böyle olunca daha uysal ve nispeten daha düşük ücretlerde çalıştırılabilen kadınlar ve çocuklar Sanayi Devrimi döneminde potansiyel işgücü olarak görülmüştür. Düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, çok küçük yaşlardaki çocukların çok ağır işlerde çalıştırılması

gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra yasal zeminde atılan ciddi adımlar çocuk işçiliğinin azalmasında etkili olsa da, istenilen sonuçlara ulaşamamıştır. Zira 1980’den sonra değişen konjonktür; deyim yerindeyse Sanayi Devrimi döneminin versiyon değiştirmiş/güncellenmiş halidir. Zira bu dönemde ortaya çıkan doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketlerin varlığı, çocuk işçiliğinin devam etmesinde etkili olan faktörlerden biri haline gelmiştir. Emegın ve sermayenin hızlı hareket edebilmesi, rekabete açık bir piyasa yapısı, maliyet unsurunun önemini sermaye açısından bir kez daha önemli hale getirmiştir. Netice itibariyle gelişmiş ülkelerdeki emek yoğun üretimin büyük kısmı Uzak Doğu ve Afrika gibi ucuz işgücü teminin sağlanabildiğı yerlere kaymıştır. Buralarda üretimini devam ettiren çok uluslu şirketler doğrudan ya da dolaylı çocuk emegından faydalanmaktadır. Çocuk işçiliğıyle ilgili mücadeleler uluslararası mutabakat kazansa bile bu durumun önüne geçilmesi oldukça zordur. Zira mutabakat sağlanamayan ülkelere doğru yaşanacak sermaye akışı sonrası çocuk işçiliğinin o bölgede artış göstermesi kaçınılmaz olacaktır. Sonuç olarak, çok uluslu şirketlerin kârını maksimize etme gibi bir amacı olduğı sürece (ki olacaktır zira mevcut sistemin sürdürülebilirliğı bu zemin üzerine inşa edilmiştir) ama az ama çok çocuk işçiliğinden söz edilmeye devam edilecektir. Sanayi Devrimi’nden bugüne değişen sadece zamandır. Sanayi Devrimi dönemi yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar (işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımında adaletsizlik, çocuk işçiliğı vb) günümüzde başka bir zeminde varlığını devam ettirmektedir. Bu süreçte değişen sadece aktörlerin isimleri olmuştur. Roller ise, kârını maksimize etme mantalitesinde aynen devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydoęanoęlu, E. (2010). “İşçi Sınıfı Tarihi Kısa Bir Özet”, Birinci Baskı, İstanbul: TaremYayınları.
- Basu, K. & Zafiris, T. (2003). “The Global Child Labor Problem: What Do We Know and What Can We Do?”, *The World Bank Economic Review*, 17(2): 147-173.
- Berg, M. & Hudson, P. (1992). “Rehabilitating the Industrial Revolution”, *The Economic History Review*, 45(1): 24-50.
- Berlanstein, L, R,. (1992). “The Industrial Revolution and Work in Nineteenth-Century Europe”, First Edition, London and New York: Routledge.
- Birleşmiş Milletler (2018). “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi”, http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf, 12.04.2018.
- Career Addict. (2016). “10 Companies That Still Use Child Labor”, <https://www.careeraddict.com/10-companies-that-still-use-child-labor>, 21.05.2018.
- Cullen, H., (2007). “The Role of International Law in the Elimination of Child Labor”, First Published, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı:2017-2023”, 1. Bs., Ankara: Ayrıntı Yayınevi.

De Vries, J. (1994). “The Industrial Revolution and the Industrious Revolution”, The Journal of Economic History, 54(2): 249-270.

DİSK. (2017). “Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak”, https://vesaire.org/wp-content/uploads/2017/04/dicc87sk_turkiyedecocukolmak.pdf, 20.05.2018.

Doepke, M. & Zilibotti, F. (2009). “International Labor Standards and The Political Economy of Child-Labor Regulation”, Journal of the European Economic Association, 7(2/3): 508-518.

DW. (2017). “Kongo’da 40 bin çocuk madenlerde çalışıyor”, <http://www.dw.com/tr/kongoda-40-bin-%C3%A7ocuk-madenlerde-%C3%A7al%C4%B1%C5%9F%C4%B1yor/a-39219670>, 21.05.2018.

Elçi, S. (2018). “Küresel Markalar ve Çocuk İşçiliği”, https://www.academia.edu/7301778/K%C3%BCresel_Markalar_ve_%C3%87ocuk_%C4%B0%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi?auto=download, 21.05.2018, 1-14.

Folks, Z., G. (1943). “Child Labour in War Time”, The High School Journal, 26(6): 210-216.

Frader, L., L. (2006). “The Industrial Revolution A History in Documents”, First Edition, Oxford: Oxford University Press.

Heller, H. (2011). “The Industrial Revolution: Marxist Perspectives The Birth of Capitalism”, Pluto Press.

Hobbs, S., McKechnie, J., Lavalette, M. (1999). “Child Labor: A World History Companion”, First Published, USA: ABC-CLIO.

Honeyman, K. (2007). “Child Workers in England 1780-1820 Parish Apprentices and the Making of Early Industrial Labour Force”, Cornwall: Ashgate Publishing Limited.

ILO. (2018). “Çocuk İşçiliği”, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>, 12.04.2018.

International Labor Organization. (2017). “Global Estimates of Child Labour: Result and Trends, 2012-2016”, Geneva.

International Labor Organization. (2017b). “Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage”, Geneva.

Jensen, M., C. (1993). “The Modern Industrial Revolution, Exit, and the Failure of Internal Control Systems”, The Journal of Finance, XLVIII(3): 831-880.

More, C. (2000). “Understanding The Industrial Revolution”. First Edition, London and New York: Routledge.

Our World in Data. (2018). “Child Labor”, <https://ourworldindata.org/child-labor>, 27.04.2018.

Özdemir, A., M., & Yücesan Özdemir, G. (2005). “Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeğinin Ekonomi Polisiği: Çocuk İşçilerin “Oyun” Hakkı Var Mıdır?”, Türk Tabipleri Birliğı Mesleki ve Sağık Güvenlik Dergisi, 8-15.

Parlak, Z. (2009). “Çokuluslu Şirket Kodları: Bir Analiz ve Değerlendirme”, Sabri Orman ve Zeki Parlak (Ed.). İşletmelerde İş Etiğı, İstanbul: İTO Yayınları.

Parlak, Z. (2004). “Küreselleşme ve Çalışma Standartları”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2: 43-90.

Parlak, Z. (2000). “Yeni Uluslararası İş Bölümü Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, 661-688.

Stearns, P., N. (2013). “The Industrial Revolution in World History”, Fourth Edition, Wesview Press,

The New York Times. (2016). “Indonesian Children Face Hazards on Tobacco Farms, Report Says”, https://www.nytimes.com/2016/05/26/world/asia/indonesia-child-labor-tobacco-nicotine-pesticides.html?rref=collection%2Ftimestopic%2FChild%20Labor&action=click&contentCollection=timestopics®ion=stream&module=stream_unit&version=latest&contentPlacement=5&pgtype=collection, 21.05.2018.

Tunçcan, N. (2000). “Çocuk İşçiliğı: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 44: 243-259.

TÜİK. (2012). “Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları: 2012”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, 20. 05. 2018.

TÜİK. (2017). “İstatistiklerle Çocuk, 2017”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27596>, 20.05.2018.

Wyatt III, L. T. (2009). “The Industrial Revolution”, First Edition, Greenwood Press.

Yüksel, M., Adıgüzel, O., Yüksel, H. (2015). “Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6: 23-34.